

*Др Антун Маленица, редовни професор
Правног факултета у Новом Саду*

ПОДЕЛЕ СТВАРИ И ПОЈАМ „СТВАР“ У РИМСКОЈ ПРАВНОЈ ДОКТРИНИ¹

Сажетак: Појавни облици и физичка својства ствари не утичу пресудно на уобличавање римских правних појмова који се односе на ствари. Римска правна наука гради своје појмове полазећи од правне логике и циља који правом треба остварити. Схватање је класичне доктрине, а и оне у Јустинијановом времену, да је ствар оно што је целина и предмет у некој правом уређеној вези међу људима. Ови елементи појма ствар, спојени са онима који су специфични за телесне ствари са једне стране и бестелесне са друге, дозвољавају закључак да је у римској правној доктрини телесна ствар оно што човек може дотаћи и користити, а право сматра целином и предметом у правом уређеној вези међу људима, а да је бестелесна ствар право/обавеза/терет исказив у новцу који право сматра целином и предметом у правом уређеној вези међу људима.

Кључне речи: *res, corpus, класификације ствари, Гај, Марцијан, Јустинијан, поделе ствари, казуистика, целина, део, телесна ствар, бестелесна ствар.*

Захваљујући сретној околности да је Гајев уџбеник приватног права сачуван, доступно нам је, са незнатним празнинама, систематизовано излагање о класификацији ствари једног великог римског правника. У првој књизи Јустинијанових Дигеста налазимо и низ Марцијанових фрагмената

¹ У овом тексту саопштавамо прве резултате рада на истраживачком пројекту *Римска доктрина о појму ствари*.

на исту тему. Марцијан је такође један од великих класичних правника. Најзад, систематско излагање о класификацији ствари налазимо и у Јустинијановим Институцијама. Допуњени сазнањима која пружају други римски правни текстови, наведени прикази класификације ствари дају доста јасну слику о појмовној апаратури римске правне науке која се односи на ствари.

О сваком од правних појмова везаних за ствари може се много писати, посебно ако се истражују историја појма и правне импликације које он носи. У тексту који следи желимо да: 1) дамо основне информације о римској терминологији у материји ствари, 2) наведемо поделе ствари у римској правној доктрини и најважније појмове који се односе на ствари и 3) утврдимо најшира правнотехничка значења појма *ствар* у римском класичном и Јустинијановом праву. Наиме, у сачуваним изворима не налазимо дефиницију ствари у најширем значењу те речи, што је разумљиво када се има у виду римски казуистички прилаз праву. Тај појам, међутим, нису дефинисали ни романисти који су, иначе, прецизно одредили значења многих римских правних појмова чије дефиниције нису нашли у римским текстовима. То што у уџбеницима римског права, монографијама и чланцима налазимо продубљена разматрања о појединим врстама ствари, а нема покушаја да се одреди и најшире правнотехничко значење појма *res* у римском праву, говори да су аутори наилазили на методолошке проблеме које нису превазишли. У тексту који следи покушаћемо да дођемо до дефиниције појма *ствар* која одговара схватању римске правне доктрине. Дефинисање овог појма могло би бити од знатне користи приликом егзегезе римских правних текстова.

1. Римска терминологија

Најчешћа реч која се среће у римским правним текстовима је реч *ствар*, на латинском: *res, corpus*.² Она у латинском језику, исто као и у

² По учесталости појављивања у Јустинијановој кодификацији приближна јој је само реч *тужба* (*actio*). Претрага у електронском архиву *BIA* показује да се термин *res* у Дигестама јавља на 6.844 места (*res* 1.293, *rei* 967, *rem* 1.459, *re* 632, *rerum* 379, *rebus* 821). У Кодексу се јавља на 1.785 места (*res* 490, *rei* 359, *rem* 283, *re* 164, *rerum* 232, *rebus* 257), а у Институцијама на 365 (*res* 83, *rei* 52, *rem* 112, *re* 52, *rerum* 32, *rebus* 34). Термин *corpus* у Дигестама налазимо на 331 месту (*corpus* 98, *corporis* 75, *corpori* 7, *corpore* 68, *corpora* 52, *corporum* 12, *corporibus* 19), у Кодексу на 98 места (*corpus* 13, *corporis* 25, *corpori* 5, *corpore* 18, *corpora* 12, *corporum* 6, *corporibus* 19), а у Институцијама на 19 места (*corpus* 7, *corporis* 6, *corpori* -, *corpore* 4, *corpora* 2, *corporum* -, *corporibus* -).

нашем и другим савременим језицима, зависно од контекста у коме је употребљена, има најразличитија значења. Може се односити не само на оно што постоји већ и на оно што се може учинити, рећи или замислити.³ Због тога се *res* и *corpus* у правним текстовима јављају како у значењима која припадају свакодневном говору тако и у оним правнотехничким која је обликовала римска правна наука.

Наводимо два примера употребе термина *res* и *corpus* у широком значењу карактеристичном за свакодневни говор. Дајући упутство за изразу Дигеста Јустинијан користи термин *res* у овој реченици:

Deo auctore 1. Будући да се међу свим стварима не проналази ништа што је вредно толике пажње, као што је то владавина закона, која и божанске и људске ствари добро доводи у ред и уклања сваку неправичност, окрећемо се сада свему оном преношењу закона које се протеже од оснивања града Рима и Ромулових времена...⁴

Термин *res* овде покрива све активности које Јустинијан као владар обавља. Пример коришћења термина *corpus* у врло широком значењу налазимо у конституцији императора Теодосија II и Валентинијана III о употреби дела класичних правника на суду:

СТh. 1. 4. 3. Исто тако наређујемо, као што је још давно било утврђено, да буду укинуте Паулове и Улпијанове напомене које су сачињене на Папинијаново дело.⁵

У овом тексту термин *corpus* означава све Папинијанове списе, целокупно његово интелектуално дело.

Уз наведена два термина у Јустинијановој кодификацији се често среће и термин *pecunia*. Његово основно значење је *новац*. Како је новац само једна од заменљивих ствари, текстови у којима се помиње *pecunia* могу се прибројати онима у којима се помињу *res* и *corpus*. *Pecunia* се у Дигестама помиње на 1.640 места (*pecunia* 509, *pecuniae* 237, *pecuniam* 837, *pecuniarum* 7, *pecuniis* 16, *pecunias* 34), у Кодексу на 458 места (*pecunia* 110, *pecuniae* 96, *pecuniam* 166, *pecuniarum* 14, *pecuniis* 27, *pecunias* 45), а у Институцијама на 54 места (*pecunia* 23, *pecuniae* 16, *pecuniam* 20, *pecuniarum* 1, *pecuniis* 1, *pecunias* 3).

³ *Lexicon totius Latinitatis*, Forcellini, Forlanetto, Corradini, Perin, у одредници *res* објашњава: *Res est id quod est, actio, opus, factum. Vox est usus prope imensi ad omnia significanda, quae fieri dici aut cogitari possint.*

⁴ 1. *Cum itaque nihil tam studiosum in omnibus rebus invenitur quam legum auctoritas, quae et divinas et humanas res bene disponit et omnem iniquitatem expellit, repperimus autem omnem legum tramitem, qui ab urbe Roma condita et Romuleis descendit temporibus...*

⁵ *...Notas etiam Pauli atque Ulpiani in Papiniani corpus factas, sicut dudum statutum est, praecipimus infirmari.*

Некада се термином *res* у правним текстовима означава појам за који је правна наука створила правнотехнички израз. Тако се, на пример, кроз готово целу римску историју, од времена Закона XII таблица па све до Јустинијана, он користи када се говори о судском спору, парници, иако у правничком вокабулару постоје термини *lis* и *causa*.⁶

Најчешће се, наравно, у правним текстовима терми *res* и *corpus* јављају у посебним правнотехничким значењима, ширим и ужим. Некад су синоними, а некад означавају различите појмове. Као синоними, у значењу *телесна ствар*, *res* и *corpus* су употребљени у следећем Улпијановом тексту:

D. 25. 1. 5pr. Ulp. lib. 36 ad Sab. *Када се каже да нужни трошкови умањују мираз, то треба да буде тако схваћено, као што је и Помпоније рекао, да не треба саме ствари физички смањивати, на пример земљиште или неку другу телесну ствар: наиме апсурдно је вршити физичко смањивање ствари због новчаног износа.*⁷

У различитом значењу, *res* је ствар, а *corpus* је супстанција (материја), ове термине налазимо у једном другом Улпијановом тексту:

D. 50. 16. 13. 1. Ulp. lib. 7 ad ed. *Сматра се да 'престаје' да постоји и она ствар (као што је Сабин рекао а Педије доказао) када супстанција остаје, а промењен је облик: и зато ако су биле враћене покварене или преобразжене, треба сматрати да су престале да постоје, будући да је обично у руци значајнија вредност него ствар.*⁸

⁶ У табlici I. 6. Закона XII таблица који је донет 451/450 г. ст. е. читамо: *Ако ту* (пред претором – А. М.) *расправе ствар, нека се (то) прогласи. (Res ubi rasunt, orato.)* У одр. 95 Закона Урсоне, који је донет неких четири стотине година касније, стоји: *Ако они рекуператори који буду одређени не пресуде оног дана за који се буду заклели, дуовир или префект пред којим се та ствар расправља треба да нареди... (Qui recuperatores dati erunt, si eo die quo iussi erunt non iudicabunt, Pvir praefectusve ubi ea res agitur adesse iubeto...)* Најзад, у једној Јустинијановој конституцији из 530. г. н. е. (С. 3. 1. 13. 3), донатој, дакле, у последњим годинама постојања римске империје, термином *res contumacis* означава се парница која је пресуђена због недоласка једне парничне странке.

⁷ *Quod dicitur necessarias impensas dotem minuere, sic erit accipiendum, ut et Pomponius ait, non ut ipsae res corporaliter deminuantur, ut puta fundus vel quodcumque aliud corpus: etenim absurdum est deminutionem corporis fieri propter pecuniam.*

⁸ *Res 'abesse' videntur (ut Sabinus ait et Pedius probat) etiam hae, quarum corpus manet, forma mutata est: et ideo si corruptae redditae sint vel transfiguratae, videri abesse, quoniam plerumque plus est in manus pretio, quam in re.*

Термине *res* и *corpus* срећемо у значењима која обухватају разне врсте ствари у ужем правнотехничком значењу. Тако се у једном Улпијановом тексту у појму *наслеђена ствар* (*res hereditarias*) јавља термин *res*, а обухвата и права (*iura*) и телесне ствари (*corpora*).⁹ У једној Каракалиној конституцији у изразу *наслеђене ствари* јавља се, међутим, термин *corpus: corpora hereditaria*.¹⁰ У истом генеричном значењу употребљава реч *corpus* и Паул када говори о предмету купопродаје: *ако је постојала сагласност о предмету, si consensum fuerit in corpus*.¹¹ *Corpus* некада означава сву имовину једног лица – *corpus patrimonii*.¹²

Може се, дакле, закључити да за римске правнике термини *res* и *corpus* немају стална и прецизна правнотехничка значења. Значења варирају од случаја до случаја. Када се посматра употреба ова два термина у општем значењу *ствар*, уочава се, ипак, да у текстовима у којима у први план долазе доктринарна схватања термин *res* има шире значење, односи се на све ствари, док је основно значење термина *corpus* уже, подразумева телесну ствар. На то упућују како називи рубрика у правним збиркама тако и текстови у којима правници говоре о поделама ствари. Тако је назив првог поглавља друге књиге Јустинијанових Институција *De rerum divisione* (О поделама ствари). Осмо поглавље прве књиге Дигеста има назив *De divisione rerum et qualitate* (О подели и својству ствари). У Кодексу, у четвртој књизи, налазимо педесетпрво поглавље *De rebus alienis non alienandis et de prohibita rerum alienatione vel hypotheca* (О туђим стварима које се не могу отуђивати и о забрани отуђења и залагања ствари), а у једанаестој књизи тридесетпрво поглавље *De administratione rerum publicarum* (О управљању стварима у јавној својини). Када Гај у свом уџбенику говори о најважнијој подели ствари употребљава, такође, термин *res: Summa itaque rerum divisio in duos articulos diducitur: nam aliae sunt divini iuris aliae humani*. (Дакле, најважнија подела ствари своди се на два степена: наиме, једне су /предмет/ божанског права, друге човековог.)¹³ Гај користи термин *res* и када дели ствари на телесне и бестелесне: *Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam incorporales*.¹⁴ У Улпијановим Епитомама чи-

⁹ D. 5. 3. 18. 2. Ulp. lib. 15 ad ed. *Et placuit iniversas res hereditarias in hoc iudicium venire, sive iura sive corpora sint.*

¹⁰ C. 7. 75. 1. *Ако је наследник након приступа наслеђу пренео наслеђене ствари оном коме је цедирао, остаје обавезан повериоцима.* (Si heres post aditam hereditatem ad eum cui cessit corpora hereditaria transtulit, creditoribus permansit obligatus.)

¹¹ D. 18. 1. 15pr. Paul lib. 5 ad Sab.

¹² D. 34. 4. 23. Pap. lib. 7 resp.

¹³ Gai. 2. 2.

¹⁴ Gai. 2. 12. *Осим тога, неке ствари су телесне а неке бестелесне.*

тамо *Omnes res aut mancipi sunt, aut nec mancipi* (Све ствари су или *манципи* или *неу манципи*).¹⁵

2. Настанак правнотехничког појма „ствар“

Превнотехничка значења термина *res* и *corpus*, различита од оних у обичном говорном језику, настају постепено, развојем римског друштва, права и правне науке. На почетку нема правнотехничког појма *ствар* јер *ствар* и *лице* нису одвојени појмови. То се види на многим местима у архаичном правно-религијском поретку. Власт патерфамилијаса је јединствена и једнако се протеже на чланове породице и имовину. Старешина породице располаже стварима али и члановима породице, има право живота и смрти, *ius vitae necisque*. У легисакционом поступку се путем *vindictio rei* (што је захтев за предају ствари) захтева како предаја сина тако и роба или неке друге ствари.¹⁶ Право у неким ситуацијама третира роба као лице, а не као ствар. На пример, сличне су казне за повреду роба и слободног човека.¹⁷

Појава правног појма *ствар* у најстаријем праву, који означава нешто што је опипљиво и служи човеку при постизању његових економских циљева, а искључује слободног човека, везана је за разликовање две врсте ствари, *res mancipi* и *res nec mancipi*. У прву су улазиле најважније ствари сељачке економије, земља, алати, стока и робови који служе за њену обраду, а у другу све остале ствари. У овој подели ствари није више било места за слободног човека. Појмовно разликовање човека од ствари, које извесно претходи Закону XII таблица, било је од изузетног значаја за даљи развој права. Након тога почела се правити разлика у овлашћењима патерфамилијаса над члановима породице и на стварима које чине породичну имовину.¹⁸ То је отворило пут стварању нових правних појмова.

Подела ствари на *res mancipi* и *res nec mancipi* представљала је само први корак у изградњи правних појмова који се односе на ствари. У одно-

¹⁵ Ер. Улр. 19. 1.

¹⁶ Тако: G. Grosso, *Problemi sistematici nel diritto romano, Cose – contratti*, G. Giappichelli ed., Torino 1974, стр. 10 – 11.

¹⁷ *Lex XII tab.*, VIII. 3. „Ако је руком или штапом сломио кост слободне, носиће казну од 300 сестерција, а (ако је сломио) робу, од 150.“ (‘*manu fustive si os fregit libero CCC, (si) servo, CL poenam subit sestertiorum.*’)

¹⁸ Више о томе види код G. Grosso, *op. cit.*, стр. 14 – 16.

су на време када је та подела настала римско друштво се битно изменило током неколико наредних векова. Оно што је некада било ограничено зидинама града Рима прерасло је у огромну империју. Рудиментарне облике организације власти заменили су много сложенији. Скромну привредну активност у оквирима домаћинства потиснули су робноовчана привреда и велико тржиште. У Риму се уобличава идеја да односе међу људима треба регулисати правом. Велики број људи који припадају владајућем слоју се бави правом, па се рађа и правна наука. У том новом амбијенту правна наука ствара и нове појмове који се односе на ствари. Они се јављају на свим подручјима римског права. У оквиру *ius divinum*, права које уређује човекове односе са боговима, настају појмови *res sacrae*, *res religiosae* и *res sanctae*.¹⁹ У јавном праву постоје, на пример, појмови: *servus publicus* – јавни роб²⁰ и *pecunia publica* – новац који припада заједници.²¹ Појам *stvar* правна наука је, ипак, највише елаборирала у правним текстовима који обрађују неко питање из домена приватног права, облигационог, стварног, наследног и парничног поступка. То је сасвим разумљиво када се има у виду да се правна наука пре свега бавила приватноправном проблематиком. Истакнути правници су давали одговоре на питања да ли је стечено или изгубљено неко право на ствари, какав је правни положај трећих лица у односу на дату ствар, шта у неком случају чини ствар која је купљена, предата или се држи у поседу и сл. Таква питања су често постављана јер се у Риму од краја II века ст. е. до половине III века н. е. трговало различитим стварима, стицале су се, држале и преносиле ствари, некада и велика богатства, из чега су се рађала разноврсна правна питања.

¹⁹ Gai. 2. 3 i 8. Напомињемо да су ствари везане за религију, *res divini iuris*, биле предмет посебне регулативе током целе римске историје, дакле и у паганском и у хришћанском периоду. На то указује и Јустинијан: С. 1. 2. 21рг. *Наређујемо да нико не излаже процени посвећени или пехар светог сакраманта или одеждо, као и друге цркви дароване ствари које су неопходне божанској вери (као што су стари закони прописивали да се оно што припада божанском праву не везује на основу човековог потчињавања) или предаје ради продаје, хипотеке или залоге...* (Sancimus nemini licere sacratissima atque arcana vasa vel vestem ceteraque donaria, quae ad divinam religionem necessaria sunt /cum etiam veteres leges ea, quae iuris divini sunt, humanis nexibus non illigari sanxerunt/ vel ad venditionem vel hypothecam vel pignus trahere...)

²⁰ D. 22. 1. 11. 1.

²¹ L. Tarent. 9. 1.

3. Класификације ствари у римским уџбеницима права

Класификације ствари доктринарног карактера са објашњењима одговарајућих појмова налазимо на три места у римским правним изворима. Реч је о текстовима који су настали из дидактичких разлога, тј. о уџбеницима права. Један је Гајев, други је Марцијанов а трећи је плод рада Јустинијанових компилатора.

Класични правник Гај, који делује средином II века н. е., други део свог уџбеника (*Commentarius secundus*), у коме излаже имовинско право – *ius quod ad res pertinet*,²² започиње излагањем о стварима и њиховим по-

²² Ово је још једно значење термина *res*. Гај га користи у првој књизи указујући на трипартитну поделу права и на редослед којим ће излагати материју својим студентима: *Сво право којим се служимо односи се или на лица или на ствари или на тужбе. Размотрићемо најпре о лицима* (G. 1. 8. *Omne autem ius quo utimur, vel ad personas pertinet vel ad res vel ad actiones. Et prius videamus de personis.*)

Извори којима данас располажемо упућују на закључак да је Цицерон био први међу римским мислиоцима који је образложио нужност увођења одређеног система у обради и излагању права. По његовом мишљењу то је био услов да се несређено правно знање у које се тешко прониче (*De orat.*, I, 185. *ista cognitio iuris magna atque difficilis*) подигне на ниво науке која ће бити лако доступна (*De orat.*, I, 142. *ad artem facilem reducere*). Прихватајући стоичко, а тим путем и Аристотелово учење о дијалектици (логици), Цицерон сматра да би целокупно право требало поделити на делове, затим разјаснити све појмове и утврдити правила на основу којих ће се научном прецизношћу установљавати шта је тачно, а шта погрешно и какве последице из нечега произлазе (*Brut.*, 15). О Цицероновим становиштима, њиховим изворима и миљеу у коме они настају види код: G. La Pira, *La genesi del sistema nella Giurisprudenza romana. L'arte sistematrice*, BIDR, Nuova seria, vol. I, vol XLII della Collezione, стр. 336 – 355. Цицеронов захтев за логички повезаним и систематским излагањем целокупног права римска правна наука никада није остварила. Настојања за одређеним систематизацијама је било, али до заокруженог приказа права, у коме би појмови и институти били обрађени само на једном месту, у складу са правном логиком, није дошло.

Гајева трипартитна подела приватног права је најозбиљнији покушај систематизације права у класичној правној науци. Разлоге отсуства систематског приказа права у делима римских правника треба тражити у казуистичкој природи римског права која дминира вековима, све до пред крај римског царства, затим у вишевековном коегзистирању неколико правних система са неусклађеним нормама (*ius civile, ius honorarium, ius gentium*), што је онемогућавало јединствену систематизацију и, најзад у недовољној развијености правне науке у преткласичном периоду, а њеној декаденцији у посткласичном. Више о достигнутом степену систематизовања права почев од Закона XII таблица па све до Јустинијана види код: J. Gaudemet, *Tentatives de systématisation du droit à Rome*, Index, Hommages à Gérard Boulvert, 15/1987, стр. 79 – 96.

делама. Најважнија подела, каже Гај, је она која дели ствари на оне које припадају божанском праву, *res divini iuris*, и на оне које припадају праву које ствара човек, *res humani iuris*.

2. 2. Дакле, најважнија подела ствари своди се на два степена: наиме једне су божанског права, друге човековог. 3. Божанског права су, на пример, сакралне и религијске ствари. 4. Сакралне ствари су оне које су посвећене небеским божанствима; религијске су оне које су препуштене загробним божанствима.²³ 8. Исто тако, свете ствари, на пример зидови и градске капије, на одређени начин су божанског права.²⁴

Након напомене да ствари које припадају божанском праву не могу бити ни у чијој имовини, а оне које припадају човековом праву могу, али да то није увек случај,²⁵ Гај излаже поделе ствари које су предмет човековог права.²⁶ Оне се најпре деле на јавне и приватне:

10. Оне, пак, ствари које су (предмет) човековог права или су јавне, или приватне. 11. Оне које су јавне, верује се да нису у нечијим добрима, верује се, у ствари, да су (у добрима) саме заједнице. Приватне су оне које су (у добрима) појединих људи.²⁷ ;

потом на телесне и бестелесне:

12. Осим тога неке су ствари телесне, неке бестелесне. 13. Телесне су оне које се могу дотаћи, на пример земљиште, човек, одећа, злато, сребро и, напосред, безбројне друге ствари. 14. Бестелесне су ко-

²³ У реченицама 5 – 7а Гај објашњава како настају сакрална и религијска места и говори о тој проблематици када су у питању провинцијска земљишта. Та излагања нису од значаја за класификацију ствари. Због тога су их Јустинијанови компилатори изоставили када су преузимали Гајев текст. Види: D. 1. 8. 1.

²⁴ 2. 2. *Summa itaque rerum divisio in duos articulos diducitur: nam aliae sunt divini iuris, aliae humani. 3. Divini iuris sunt veluti res sacrae et religiosae. 4. Sacrae sunt quae diis superis consecratae sunt; religiosae quae diis Manibus relictiae sunt. 8. Sanctae quoque res, velut muri et portae, quodammodo divini iuris sunt.*

²⁵ Реченица 2. 9.

²⁶ У сачуваном рукопису осам редова није читљиво. Може се претпоставити да су садржали нека објашњења или примере везане за ничије ствари.

²⁷ 10. *Haec autem quae humani iuris sunt, aut publicae sunt aut privatae. 11. Quae publicae sunt, nullius videntur in bonis esse; ipsius enim universitatis esse creduntur. Privatae sunt quae singulorum hominum sunt.*

*је се не могу дотаћи, какве су оне које се састоје из права, као наслеђе, плодуживање, облигације закључене на било који начин.*²⁸

Гај затим наводи поделу ствари на *res mancipi* и *res nec mancipi*²⁹ :

*14a. Постоји и друга(?) подела ствари(?):или су mancipi или nec mancipi....*³⁰

Тиме је Гајево излагање које се односи на класификацију ствари практично завршено. У тексту који следи он прелази на материју имовинског права. Наводи најпре неке примере за ствари које су *res mancipi* и *res nec mancipi*,³¹ потом говори о правним последицама ове поделе, како се те ствари преносе, односно прибављају, проширује своја излагања на облигације, облике својине, наслеђивање итд.

Јустинијанови компилатори су у осмо поглавље прве књиге Дигеста *О подели и својству ствари (De divisione rerum et qualitate)* после текстова које су преузели из Гајевих Институција унели фрагменте из Марцијанових Институција из којих се види на који је начин тај правник класификовао ствари у свом уџбенику. Марцијан говори о поделама ствари на следећи начин:

*D. 1. 8. 2pr. Marc. lib. 3 inst. Неке су заједничке свима по природном праву, неке су (у добрима) заједнице, неке су ничије, многе су (у добрима) појединаца и оне се некоме прибављају по различитим основама. § 1. И ове су, без сумње, заједничке свима по природном праву: ваздух, вода која тече, и море, и због тога обале мора.*³²

²⁸ 12. *Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam incorporales. 13. Corporales sunt quae tangi possunt, velut fundus homo vestis aurum argentum et denique alie res innumerabiles. 14. Incorporales sunt quae tangi non possunt, qualia sunt ea quae iure consistunt, sicut hereditas, ususfructus, obligationes quoquo modo contractae.* Гај у наставку објашњава да су сама права бестелесна ствар, иако се могу састојати из телесних ствари, што се догађа и код наслеђа и код плодуживања и код облигација.

²⁹ Рукопис Гајевих Институција је на овом месту оштећен. Део текста недостаје али се реченица која говори о овој подели може са великом вероватноћом реконструисати.

³⁰ *14a. Est et alia(?) rerum divisio (?): nam aut mancipi sunt aut nec mancipi....*

³¹ Реченице 14a до 18.

³² *Quaedam naturali iure communia sunt omnium, quaedam universitatis, quaedam nullius, pleraque singulorum, quae variis ex causis cuique adquiruntur. § 1. Et quidem naturali iure omnium communia sunt illa: aer, aqua profluens, et mare, et per hoc litora maris.*

D. 1. 8. 4pr. Marc. lib. 3 inst. *Дакле, ником се не забрањује да приђе морској обали ради рибарења, само док се држи даље од сеоских кућа, грађевина и споменика... § 1. А јавни су скоро свака река и лука.*³³

D. 1. 8. 6. 1. Marc. lib. 4 reg. *(Ствари) заједнице, не појединаца, су оне, на пример, које су у заједницама грађана позоришта и тркалишта и слично, и ако постоје неке друге заједничке грађанима... § 2. Сакралне ствари, религијске, и свете, нису у нечијим добрима.*³⁴

У овом поглављу Дигеста налазимо још неке Марцијанове текстове, али у њима нема других подела, већ се појашњавају наведене. Међу Марцијанове текстове компилатори су уметали и појашњавајуће текстове других правника: Флорентинов о прибављању ствари које су пронађене на морској обали (D. 1. 8. 3), Гајев о правној природи коришћења речне обале (D. 1. 8. 5), Улпијанове о светим стварима (D. 1. 8. 7 и 9) и Помпонијеве о морској обали (D. 1. 8. 10) и религијом заштићеним градским зидинама (D. 1. 8. 11). За сагледавање римске доктрине о стварима међу уметнутим текстовима најзначајнији је овај Улпијанов у коме се констатује да се сакралне ствари не могу новчано процењивати: *Сакрална ствар није подложна процењивању.*³⁵

Када се описана класификација ствари у Марцијановом уџбенику упореди са оном у Гајевом, приметна је разлика у приступу. Према Гајевој шеми основна је подела ствари на оне које припадају божанском и друге које припадају човековом праву. Прве нису у имовини, а друге могу бити, али то није увек случај. Ако јесу, онда су или јавна добра која припадају заједници, или су приватна добра која припадају појединцима. Према Марцијану шема је следећа: неке ствари су заједничке свим људима по природном праву, неке су у добрима заједнице, неке су ничије, а неке припадају појединцима. Код Марцијана основна подела ствари не произлази из поделе права на *ius divinum* и *ius humanum*. Религија, која је вековима била битан сегмент друштвеног поретка, у класичном периоду то више није. У времену када Марцијан ствара, а то је крај прве половине III века н. е., отприлике један век иза Гаја, то је још видљивије. Стара паганска веровања су се изгубила, а нова хришћанска још нису превладала. То је по

³³ *Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur piscandi causa, dum tamen villis et aedificiis et monumentis abstineatur... § 1. Sed flumina paene omnia et portus publica sunt.*

³⁴ *Universitatis sunt, non singulorum, veluti quae in civitatibus sunt theatra et stadia et similia et si qua alia sunt communia civitatum... § 2. Sacrae res et religiosae et sanctae in nullius bonis sunt.*

³⁵ D. 1. 8. 9. 5 Ulp. lib. 68 ad ed. *Res sacra non recipit aestimationem.*

нашем мишљењу и разлог што је Марцијан напустио шему према којој је елементарна подела ствари на *res divini iuris* и *res humani iuris*.

Те две класификације разликују се у још једној ствари. Гај посматра ствари са становишта могућности **потпуног присвајања** од стране појединца, што значи могућности установљења приватне својине. У уводној реченици, пре преласка на поделе ствари, он каже: *У претходном коментару изложили смо право о лицима, на исти начин да видимо о стварима; ове су или у нашој имовини или се налазе ван наше имовине.*³⁶ Гај код сваке врсте ствари доследно напомиње да ли су, односно, да ли могу бити у имовини, тј. да ли су подобне да буду **предмет права својине**. Гајев критеријум је примерен уџбенику приватног права, што су Институције и биле.³⁷ За разлику од Гаја, Марцијан полази од могућности **коришћења** ствари. Зато се у његовој класификацији на првом месту налазе *res communes omnium*, ваздух, вода која тече, море и морска обала, ствари које користе сви људи и предмет су одређене правне регулативе, а нису објекат приватне својине. Ова разлика у теоријском приступу, видећемо касније, од изузетног је значаја за сагледавање римског појма *ствар* у најширем правнотехничком значењу те речи.

Последњи текст доктринарног карактера који садржи класификацију ствари налазимо у другој књизи Јустинијанових Институција. У њему, међутим, нема битних новина. Јустинијанови компилатори су комбиновали текст Гајевих и Марцијанових Институција. На почетак су ставили Гајеву напомену да се ствари налазе у нашој имовини или су ван ње.³⁸ Потом су убацили Марцијаново излагање које полази од ствари које припадају свима по природном праву (ваздух, текућа вода...) ³⁹ а завршава се са сакралним стварима, да би се ту на крају поново вратили на Гајев текст.⁴⁰ Након

³⁶ 2. 1. *Superiore commentario de iure personarum exposuimus; modo videamus de rebus; quae vel in nostro patrimonio sunt vel extra nostrum patrimonium habentur.*

³⁷ На основу Гајевог модела посматрања ствари изграђен је савремени појам ствари у смислу грађанског права. М. Planiol у *Traité élémentaire de droit civil*, 7 ed., tome I, Paris 1915, пише: *On appelle patrimoine l'ensemble des droits et des charges d'une personne, appréciables en argent.* (s. 647) *Les choses deviennent des „biens“ au sens juridique du mot, non pas lorsqu'elles sont utiles à l'homme, mais lorsqu'elles sont appropriées. La mer, l'air atmosphérique, le soleil sont de choses indispensables à la vie terrestre; ce ne sont pas des „biens“, parce qu'ils ne peuvent faire l'objet d'une appropriation au profit d'un particulier, d'une ville ou d'une nation.* (s. 657) Узгред напомињемо да римска правна наука не расправља о сунцу као ствари јер оно никада није било предмет правне регулативе.

³⁸ I. 2. 1pr. = Gai. 2. 1.

³⁹ I. 2. 1pr. - 1 i 2 = Marc. D. 1. 8. 2 i 4.

⁴⁰ То је текст Институција од 2. 1. 3 – 10. Податке о кретању кроз Марцијанов и Гајев текст види у апаратури уз *CIC*.

тога следе излагања о прибављању својине на појединим врстама ствари, прелази се, дакле, на осталу проблематику имовинског права.

За утврђивање римског појма *ствар* у најширем значењу те речи, међу свим поделама ствари поменутих у наведеним класификацијама доктринарног карактера најзначајнија је подела ствари на телесне и бестелесне. Она показује да римска правна наука појам *ствар* не везује само за оно што је материјално.

4. Поделе ствари у другим правним текстовима

У римској казуистици налазимо текстове у којима се изричито говори о поделама ствари које нису поменуте у оквиру класификација у наведеним уџбеницима. То су поделе ствари на покретне и непокретне и на заменљиве и незамењиве.

ПОКРЕТНЕ И НЕПОКРЕТНЕ СТВАРИ (*RES MOBILES VEL IMMOBILES*). Већи број текстова указује на ову поделу ствари. Модестин, на пример, каже:

D. 3. 3. 63. Modest. lib. 6 diff. *Старатељ целокупне имовине коме су ствари поверене на управљање, не може отуђити власникове ствари, било покретне било непокретне било робове, без посебног власниковог налога...*⁴¹

а у Јустинијановим Институцијама читамо:

I. 3. 19pr. *Свака ствар која подлеже нашој власти може се унети у стипулацију, било да је покретна или непокретна.*⁴²

Разликовање ствари по основу покретљивости присутно је и у најстаријем праву. Гај саопштава да је Закон XII таблица различито регулисао одржај покретних и непокретних ствари: *Дакле, одржај покретних ствари се навршава за годину дана, а за земљишта и зграде за две године; тако је прописано Законом XII таблица.*⁴³ Гај, такође, каже да су према

⁴¹ *Procurator totorum bonorum, cui res administrandae mandatae sunt, res domini neque mobiles neque immobiles neque servos sine speciali domini mandatu alienare potest...*

⁴² *Omnis res, quae dominio nostro subicitur, in stipulationem deduci potest, sive illa mobilis sive soli sit.*

⁴³ *Gai. 2. 42. Usucapio autem mobilium quidem rerum anno completur, fundi vero et aedium biennio: et ita lege XII tabularum cautum est.*

том закону постојале разлике у судском поступку зависно од тога да ли се захтевала покретна или непокретна ствар: *Ако је подизана стварноправна тужба, покретне ствари као и оне које се саме крећу, које се могу донети или довести пред претора, захтеване су у поступку пред претором на следећи начин...; Ако је ствар била таква да се без незгода није могла донети или довести пред претора, ако је то, на пример, био стуб, или крдо говеда или неке друге стоке, одатле је узиман неки њен део...*⁴⁴ Из ове последње Гајеве реченице се види да је критеријум од кога класични правници полазе у овој подели ствари могућност њиховог померања без оштећења.

Подела ствари на покретне и непокретне је од изузетног значаја у савременим правима.⁴⁵ И у Риму је земља била најзначајније добро па се у многим правним решењима водило рачуна о томе да ли је реч о земљи или о покретној ствари. У римском праву, међутим, ова подела ствари⁴⁶ није била у првом плану. Разлог је био тај што је у доброј мери била консумирана поделом ствари на *res mancipi* и *res nec mancipi*.⁴⁷ Земља на Апенинском полуострву, са неколико најважнијих ствари везаних за земљорадњу, била је сврстана у *res mancipi*, а све остале ствари су биле *nec mancipi*. Како су правила о преносу својине, а и многа друга, за те две врсте ствари била различита, право је више водило рачуна о тој подели него о томе да ли су ствари покретне или непокретне.

Покретне и непокретне ствари биле су даље разврставане. То је, такође, водило примени различитих правних правила, како у области грађанског материјалног и процесног права, тако и управног и финансијског права. Непокретнине су могле бити градске и сеоске:

D. 50. 16. 211. Flor. lib. 8 inst. *Назив 'fundus' односи се на сваку грађевину и свако земљиште. Међутим, грађевине које се користе ради*

⁴⁴ Gai. 4. 16. *Si in rem agebatur, mobilia quidem et moventia, quae modo in ius adferri adducive possent, in iure vindicabantur ad hunc modum... 17. Si qua res talis erat, ut sine incommodo non posset in ius adferri vel adduci, veluti si columna aut grex alicuius pecoris esset, pars aliqua inde sumebatur...*

⁴⁵ Види Планиолова разматрања о поделама ствари, њиховом настанку и посебно о покретним и непокретним стварима у *Code Civil*-у, и *Traité...*, стр. 657 - 692.

⁴⁶ У римским текстовима ова подела се често јавља као троделна зато што се посебно наводе ствари које се саме крећу (*res mobiles vel immobiles seu se moventes*). Такав је случај у С. 7. 37. 2рг. Непокретна ствар се означава и термином *res soli*. Тако је у овом Улпијановом тексту: *У пекулијуму, дакле, могу бити све ствари и покретне и непокретне.* (D. 15. 1. 7. 4. Ulp. lib. 29 ad ed. In peculio autem res possunt esse omnes et mobiles et soli.)

⁴⁷ Тако: М. Talamanca, *Elementi di diritto privato romano*, Giuffrè ed., Milano 2001, стр. 204.

становања називају се 'aedes' (зграде), а ради сеоске употребе (у пољопривреди – А. М.) 'villae'. Парцела без грађевине у граду је 'area' (простор) а на селу је 'ager' (земља). За ту исту земљу са грађевином каже се 'fundus' (земљиште).⁴⁸

Извори говоре да је правна наука разликовала и различите врсте покретних ствари. И овде је у правне појмове преточила оно што је наме-тао свакодневни живот. Две су врсте покретних ствари за које важе нека посебна правила, стока и покућство.⁴⁹ У аграрној привреди стока је чест и важан предмет правних односа, па је то разумљиво. Слично је и са стварима које се користе у домаћинству. Њима се свакодневно располагало путем тестаментa и легата. Због тога у Дигестама, у одељку *О легатима покућства*, и налазимо фрагмент у коме се детаљно набрајају ствари које спадају у покућство.⁵⁰

ЗАМЕНЉИВЕ И НЕЗАМЕНЉИВЕ СТВАРИ. Заменљиве ствари (*que numero, pondere vel mensura constant/continentur/valent* или *genera*) су оне које право посматра по роду и квалитету. То се најјасније види код зајма. Када се позајмљују вино, уље, жито, ковани новац, бакар, сребро, злато и сл. зајмопримац не враћа исте ствари, већ друге исте природе и квалитета, *eiusdem naturae et qualitatis*.⁵¹ У облигационим односима у којима се дугује незаменљива ствар (*species*) ситуација је сасвим друкчија, постоји обавеза предаје ствари у питању. Класични правници су битну разлику између ове две врсте ствари објашњавали (као и обично) на примеру стипулације:

D. 45. 1. 54pr. Iul. lib. 6 dig. У стипулације се на један начин уносе незаменљиве, а на други заменљиве ствари. Ако нам је стипулисана незаменљива ствар, неопходно је стипулацију тако поделити између власника и наследника да се делови ствари свакоме дугују. Уколико нам је, пак, стипулисана заменљива ствар, треба изимеђу њих да буде подељен број. На пример, онај коме је неко стипулисао Стиха и Памфила оставио је два наследника не једнаке делове.(у том

⁴⁸ 'Fundi' appellatione omne aedificium et omnis ager continetur. sed in usu urbana aedificia 'aedes', rustica 'villae' dicuntur. locus vero sine aedificio in urbe 'area', rure autem 'ager' appellatur. idemque ager cum aedificio 'fundus' dicitur.

⁴⁹ Покућство се дефинише овако: Покућство је кућни алат старешине породице у који се не убраја сачињено од злата или сребра као и одећа. (D. 33. 10. 1. Pomp. lib. 6 ad Sab. Supellex est domesticum patris familiae instrumentum, quod neque argento aurove facto vel vesti adnumeretur.)

⁵⁰ D. 33. 10. 3. Paul. lib. 4 ad Sab.

⁵¹ I. 3. 14pr.

случају) мора се обојици датовати по половина дела Стиха и Памфила. Ако су на исти начин била стипулисана два роба, робови се његовим наследницима дугују појединачно.⁵²

Треба подвући да правни појмови *заменљива/незаменљива ствар* нису увек везани за природна својства ствари. Странке у правном послу могу и својом вољом неку генеричну ствар индивидуализовати. На пример, ако оставилац остави легатару десет робова ти робови су *заменљива ствар*, а ако у легату буду набројани именом постају *незаменљиве ствари*.⁵³

5. Правни појмови који изражавају посебну правну природу ствари

У сачуваним изворима наилазимо на становишта правника која много говоре о појму *ствар* а срећемо и појмове који указују на то да би се ствари могле делити по још неким критеријумима. Реч је о текстовима у којима се говори о целини ствари, ствари која није у правном промету, недељивој ствари, потрошној ствари, плоду и припатку. На основу тих текстова настале су поделе ствари у савременој правној науци али их римски правници изричито не помињу.

ЦЕЛИНА (*RES TOTA*) И ДЕО (*PARS, PORTIO*). Правна наука није поистовећивала целину која чини ствар са оним што се у природи као такво опажа, нити је, када су у питању бестелесне ствари, целину сводила на једно издвојено право. Помпоније, класични правник који као и Гај ствара у II веку н. е., али је нешто старији од њега,⁵⁴ разматрајући проблематику

⁵² *In stipulationibus alias species, alias genera deducuntur. cum species stipulamur, necesse est inter dominos et inter heredes ita dividi stipulationem, ut partes corporum cuique debebuntur. quotiens autem genera stipulamur, numero fit inter eos diviso: veluti eum Stichum et Pamphilum quis stipulatus duos heredes aequis partibus reliquit, necesse est utrique partem dimidiam Stichi et Pmphili deberi: si idem duos homines stipulatus fuisset, singuli homines heredibus eius deberentur.*

⁵³ V. Scialoia, *Teoria della proprietà nel diritto romano I*, Anonima romana ed., 1933, с. 76, сматра да је овде реч о подели ствари на *genus* и *species* коју не треба изједначавати са поделом ствари на *заменљиве* и *незаменљиве*. Подела на *genus* и *species* по њему није подела ствари, већ се ту ради о два начина на које се ствари схватају као објекти правних односа. По нашем мишљењу о овом питању се може дискутовати.

⁵⁴ Гај је рођен за време Хадријанове владавине (117 - 138), а Помпоније је у то време већ стварао.

одржаја у случају смеше ствари различитих власника о целини телесне ствари каже:

D. 41. 3. 30pr. Pompr. 30 ad Sab. *Ако је настала мешавина ствари поставља се питање да ли то прекида претходно започети одржај сваке од њих. Три су, дакле, врсте телесног, једна, која има један дух и на грчком се назива ἵνωμένον (еномéнон = целина), на пример човек (роб), дрвена греда, камен и слично; друга, која се састоји од ствари које се дотичу, то јест од више њих које су међусобно повезане, која се назива συνημένον (сунеммéнон = повезана), на пример грађевина, брод, ормар; трећа, која са састоји од раздвојеног да више телесних ствари не би било неповезано него подложно једном имену, као на пример народ, легија, крдо. Код прве врсте питање одржаја се не поставља, код друге и треће се поставља.*⁵⁵

Према Помпонију три су, дакле, врсте телесних ствари уколико их посматрамо из угла физичке целине. Прва, у којој је ствар заиста физичка целина. Ми за такву ствар данас кажемо „проста ствар“, а Помпоније је одређује као ствар која је прожета једним духом. Другу врсту чине ствари које се састоје из више повезаних делова који чине једну целину (*ex cohaerentibus constat*), што је за нас данас „сложена ствар“. Најзад, трећа врста су ствари састављене од раздвојених тела (*ex distantibus constat*) која се слободно крећу под једним именом.

Помпонијев текст показује да римска правна наука, када је реч о телесним стварима, схвата целину на начин примерен праву. Правни појам *целина* није искључиво везан за оно што се у природи опажа као посебни материјални облик. Иста материја у једној правној ситуацији могла је бити целина и посебна ствар, а другој је то својство губила. Пример за то је грло стоке. Оно је посебна физичка целина и право ће у њој видети ствар ако је предмет правног односа, ако се продаје, ако је украдено и сл. Ако, ме-

⁵⁵ *Rerum mixtura facta an usucapionem cuiusque praecedentem interrumpit, quaeritur. tria autem genera sunt corporum, unum, quod continetur uno spiritu et Graece ἵνωμένον vocatur, ut homo tignum lapis et similia: alterum, quod ex contingentibus, hoc est pluribus inter se cohaerentibus constat, quod συνημένον vocatur, ut aedificium navis armarium: tertium, quod ex distantibus constat, ut corpora plura (non) soluta, (sed) uni nomini subiecta, veluti populus legio grex: primum genus usucapione quaestionem non habet, secundum et tertium habet.* Речи које су стављене у заграду по неким ауторима су интерполација, тако да је, по њима, изворни Помпонијев текст гласио: *тако да више неповезаних ствари буде под једним именом.* У ту дискусију овом приликом не улазимо, јер евентуална интерполација не доводи у питање закључак да римска правна доктрина разликује три врсте телесних ствари.

ђутим, буде укључено у неко стадо које је предмет правног односа, право грло више не сматра целином и посебном ствари, јер је целина и ствар у том односу стадо.

Овако еластично схватање целине наметао је живот. Очигледно је, останимо при датом примеру, да би било потпуно нерационално уколико би право прогласило да је ствар само појединачно грло зато што је оно целина у физичком смислу речи. То би значило да при куповини хиљаду грла стоке треба закључити толики број уговора и извршити исти број мандипација или традиција како би се на њима пренела својина.

И увођење појма „бестелесна ствар“ наметнуло је еластично схватање целине. Како су бестелесне ствари имовинска права, оне су по правилу дељиве. Због тога код њих целина није нешто непроменљиво. Илустроваћемо то примерима у материји наследног права. Тестатор може својом заоставштином, која је са становишта права целина и бестелесна ствар (*universitas iuris*), располагати тако што ће именовати једног или више наследника. У том случају располаже имовином као целином. Може, такође, располагати одређеним деловима своје имовине путем легата, фидеикомиса или поклона за случај смрти и у том случају ти делови постају посебне целине и посебне ствари. Било да располаже целом заоставштином, било појединим деловима тестатор може слободно одређивати (у оквиру законом остављене слободе располагања) колики ће број лица обухватити и шта ће им оставити од своје имовине. То лепо илуструју следећи текстови:

D. 37. 11. 8pr. Iul. lib. 24 dig. *Ако је овако написано: 'Семпроније нека буде наследник на половини. Тиције, ако брод стигне из Азије, нека буде наследник на трећини. Исти Тиције, ако брод не стигне из Азије, нека буде наследник на шестини'...*⁵⁶

D. 7. 2. 1pr. Ulp. lib. 17 ad Sab. *Колико год пута да је плодоуживање легирано, ако је остављено неподељено, толико међу плодоуживаоцима постоји права прирастања. За разлику од тога, право прирастања без сумње престаје ако је плодоуживање било остављено одвојено на појединим деловима ствари.*⁵⁷

⁵⁶ *Si ita scriptum sit: 'Sempronius ex parte dimidia heres esto. Titius, si navis ex Asia venerit, ex parte tertia heres esto. idem Titius, si navis ex Asia non venerit, ex parte sexta heres esto'...*

⁵⁷ *Quotiens usus fructus legatus est, ita inter fructuarios est ius adcrendi, si coniunctim sit usus fructus relictus: ceterum si separatim unicuique partis rei usus fructus sit relictus, sine dubio ius adcrendi cessat.*

Нема, дакле, суштинске разлике у поимању целине код телесних и бестелесних ствари. Целина и ствар, може постати све оно што одреди титулар права. Као што власник стада може располагати целим стадом или животињама појединачно, тако и оставилац може располагати целом заоставштином или појединим њеним деловима.

Корелат правном појму *целина ствари* је појам: *део ствари*. И овај појам не подразумева оно што се оком посебно опажа у оквиру одређене телесне или бестелесне ствари. Колико ће бити делова у некој ствари и какви ће они бити зависи од разних околности, на пример од броја законских наследника или од воље онога који врши поделу:

D. 50. 16. 164. 1. Ulp. lib. 15 ad Sab. Назив „подела“ не значи увек на пола, изузев ако је у том смислу додато. Може се напиме наложити да се нешто много дели. Може се у том смислу откинути и двадесеттрећи део. Али ако не буде наведен део, подразумева се да се дугује половина.⁵⁸

Део је према схватању правне науке само оно што има карактер кво-те у неподељеној ствари, а не било какво право на туђој ствари:

D. 50. 16. 25. 1. Paul. lib. 21 ad. ed. Исправно кажемо за неку земљу да је у целости наша и када је са туђим плодуживањем, јер плодуживање није део власништва, него је службеност, као (и) право пута и пролаза. Није погрешно речи све је моје за оно за шта се не може речи да неки део припада другоме. То каже и Јулијан и то је исправније. Квинт Муције је рекао да називом „део“ треба означавати неподељену ствар: јер оно што подељено постане наше, није део него је целина.⁵⁹

Целина и *део* су, према томе, превасходно правни појмови. Целина је оно што је обухваћено истим правним режимом, а део је оно што је квота. Како садржај целине и дела одређује правни однос а не ствар која је

⁵⁸ 'Partitionis' nomen non semper dimidium significat, sed prout est adiectum. potest enim iuberi aliquis et maximam partiri: posse et vicensimam et tertiam et prout libuerit. sed si non fuerit portio adiecta, dimidia pars debetur.

⁵⁹ Recte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum usus fructus alienus est, quia usus fructus non dominii pars, sed servitutis sit, ut via et iter: nec falso dici totum meum esse, cuius non potest ulla pars dici alterius esse. hoc et Iulianus, et est verius. Quintus Mucius ait partis appellatione rem pro indiviso significari: nam quod pro diviso nostrum sit, id non partem, sed totum esse.

објекат тог односа, промене на самој ствари не мењају оно што је већ дефинисано као део или целина. Илуструје то следећи Гајев текст:

D. 20. 6. 7. 4. Gai. lib. sing. ad form. hypothec. *Овога се треба придржавати, ако је неко предао у хипотеку неподељени део на заједничкој ствари, након извршене поделе са ортаком, свакако према повериоцу није у обавези онај део који је запао ономе који је дао у залогу, већ сваки од ових делова неподељен остаје у обавези у једној половини.*⁶⁰

Да поимање целине може бити одлучујуће у решавању неког правног питања и да појам *целина* није одређен физичким својствима ствари потврђује и пример везан за проблематику поклона који ћемо анализирати. У класичном праву поклони између супружника који обогаћују једног а осиромашују другог били су забрањени и ништави, па је поклонодавац могао захтевати натраг оно чиме се поклонопримац обогатио. У основи тог правног правила било је схватање да се брак не сме заснивати на материјалном интересу. У тексту који наводимо Паул разматра шта поклонодавац може захтевати у случају када је од поклоњених десет аса поклонопримац купио два роба а један од њих је умро.

D. 24. 1. 28. 4. Paul. lib. 7 ad Sab. *У случају да је од десет купила два роба и један је од њих умро, а за тих десет други остаје, обично се пита шта се утужује. И већина, и Помпоније, сматрају да је од значаја да ли су оба (роба) дошла за једну цену или одвојено. Ако су за једну, свих десет (аса) треба утужити, као да је једна купљена ствар постала мање вредна, као у случају крда или кочије из којих је уништен неки део. Ако је (купљено) одвојено, само се утужује колико вреди купљени (роб) који преостаје.*⁶¹

Из Пауловог одговора се види да он два купљена роба сматра једном или одвојеним целинама зависно од начина на који су прибављени. Ако је брачни друг за добијених десет аса купио два роба у две одвојене купо-

⁶⁰ *Illud tenendum est, si quis communis rei partem pro indiviso dederit hypothecae, divisione facta cum socio non utique eam partem creditori obligatam esse, quae ei obtingit qui pignori dedit, sed utriusque pars pro indiviso pro parte dimidia manebit obligata.*

⁶¹ *Quod si ex decem duos servos emerit et eorum alter mortuus sit, alter decem dignus sit, (quid petendum sit) solet quaeri. et plerique et Pomponius interesse putant, utrum uno pretio venierint an diversis: si uno totam decem petenda, quemadmodum si una res empti deterior facta est, vel grex vel carrucha et aliqua pars inde perisset: si diversis, solum petendum quanti sit emptus qui superest.*

продаје робови су предмети различитих правних односа. Купљени за посебно уговорене цене, посебне су целине и ствари са становишта права. Ако је један од њих умро (због примене правила *periculum est emptoris* свеједно је да ли се то догодило пре или после предаје роба купцу) поклонодавац може захтевати натраг онај износ који је исплаћен за роба који је жив и који се налази у поклонопримчевој имовини, јер је само његова вредност ту имовину увећала. Ако су, напротив, заједно купљени, а један је умро, поклонодавац може захтевати цео поклоњени новац, као да су оба у животу, иако је извесно да овај преживели не вреди онолико колико је плаћено за обојицу. Паул у овом случају два роба препознаје као једну целину. Његово образложење је да је то иста правна ситуација као када се купи нека сложена ствар која касније постане мање вредна због тога што јој је уништен неки део. Паулово решење потврђује да класична правна наука сматра да је целина одређена правним односом, а не физичким својствима ствари. Показује, такође, колико решење неког правног питања може бити уско везано за правни појам *целина*.

RES CUIUS COMMERCIIUM NON EST. Римски правници воде рачуна о томе да ли је ствар у правном промету или није:

D. 18.1.34.1. Paul. lib. 35 ad. ed. *Продаја свих ствари које неко има, поседује или може проследити бива ваљана: оне, пак, које природа или јус генісјит или обичаји заједнице грађана искључују из трговине, чине да је продаја неважећа.*⁶²

Да је разликовање ствари по основу могућности односно немогућности стављања у промет од великог правног значаја потврђује и овај текст из Улпијанових Епитома о легату *per damnationem*. Путем таквог облика легата тастатор је могао легирати ствар која није део заоставштине, па је за наследника настајала обавеза да је најпре прибави а потом преда легатару.⁶³ Епитоме кажу: (*Легатом*) *per damnationem* могу се легирати све ствари, па и оне које нису тастаторове, уколико такве буду да се могу предати. Слободан човек или ствар која припада народу или сакрална или религијска не може се легирати ни *per damnationem*, будући да се не може предати.⁶⁴

⁶² *Omnium rerum, quas quis habere vel possidere vel persequi potest, venditio recte fit: quas vero natura vel gentium ius vel mores civitatis commercio exuerunt, earum nulla venditio est.*

⁶³ Gai. 2. 202.

⁶⁴ UE 24. 9. *Per damnationem omnes res legari possunt, etiam quae non sunt testatoris, dummodo tales sint, quae dari possint. Liber homo aut res populi aut sacra aut religiosa nec per damnationem legari potest, quoniam dari nec potest.*

Међу многобројним сачуваним текстовима нема, међутим, ниједног у коме се изричито каже да се ствари деле на оне које јесу и на оне које нису у промету. У изворима не налазимо ни израз *res extra commercium*. Римски правници користе израз *res cuius (quarum) commercium non est (habet)*.⁶⁵ Разлог због кога римска правна наука није и у својим систематизацијама делила ствари на оне у промету и оне ван промета, по нашем мишљењу, лежи у чињеници што немогућност стављања ствари у промет није искључиво везана за карактеристике саме ствари. На пример, земља је начелно у промету, али ако је миразно добро или ако је додељена грађанима уз услов да не буде отуђена, онда није. Дакле и одређена правна ситуација може бити разлог да ствар не буде у правном промету.

НЕДЕЉИВА СТВАР. Термин *divisio* (подела) је присутан у римској правној доктрини. Изразе *divisio* и *summa divisio* (најважнија подела) у изворима налазимо када је реч о разним поделама: код поделе људи на слободне и робове⁶⁶ и на лица *sui iuris* и *alieni iuris*,⁶⁷ затим у подели на ствари божанског и ствари човековог права,⁶⁸ у подели облигација на контракте и деликте,⁶⁹ код поделе интердиката, тужби и др.⁷⁰ Правници у својим текстовима говоре о подели телесних и бестелесних ствари, земљишта, службености, наслеђа и сл. Нема, међутим, ниједног текста у коме постоје изрази који се данас косисте *res divisibilis*, дељива ствар или *res indivisibilis*, недељива ствар.⁷¹ Данашња латинска терминологија није, дакле, римска.

Одсуство терминологије *дељива/недељива ствар* много говори. Показује да и оваква подела ствари не преокупира римске правнике. Њих

⁶⁵ Користе га не само када је реч о стварима ван правног промета у данашњем смислу речи него и у случају када се ствари не могу ставити у промет због тога што држалац није легитимисан да то учини. То се види у следећем тексту: *Исто је правило* (стипулација није ваљана – А. М.) *ако неко стипулише да ће дати сакралну или религијски ствар за коју је веровао да је световна или јавну која је трајно дата народу на коришћење, као што је трг или позориште, или слободног човека за кога је веровао да је роб или роба којим није могао располагати, или ствар (за коју је веровао) да је његова.* (I. 3. 19. 2. *Idem iuris est, si rem sacram aut religiosam, quam humani iuris esse credebat, vel publicam, quae usibus populi perpetuo exposita sit, ut forum vel theatrum, vel liberum hominem, quem servum esse credebat, vel cuius commercium non habuit, vel rem suam dari quis stipuletur.*)

⁶⁶ Gai. 1. 9.

⁶⁷ Gai. 1. 48.

⁶⁸ Gai. 2. 2.

⁶⁹ Gai. 3. 38.

⁷⁰ Интердиката, Gai. 4. 142.; тужби, I. 4. 6. 1.

⁷¹ У правним текстовима не налазимо речи *divisibilis*, *divisibile*, *divisibilum*, *indivisibilis*, *indivisibile* и *indivisibilum* ниједан једини пут.

не интересује на првом месту да ли је могућа физичка поделе ствари на мање делове истог квалитета, већ да ли је могућа подела права на некој ствари, а с тог становишта све ствари које се могу наћи у имовини у начелу су дељиве.

Подела једне ствари на више посебних не подразумева увек и физичко раздвајање па и то физичку дељивост потискује у други план када је реч о класификовању ствари. Земља као најзначајније добро и након поделе остаје физичка целина:

D. 41. 1. 29. Paul. lib. 16 ad Sab. *Међу онима који имају земљишта дуж једне обале, острво које је настало на реци не постаје неподељено заједничко, већ у овако подељеним деловима: колико је, наиме, испред обале сваког од њих, толико ће сваки од њих на њему имати у одређеним деловима, по линији која је повучена право према острву.*⁷²

С друге стране, право једну ствар сматра подељеном и у ситуацији када она остаје физичка целина. То је, на пример, случај код сусвојине:

D. 35. 3. 5. Ulp. lib. 48 ad Sab. *Заједнички роб овако припада свима, не појединцима као целина, већ по деловима који су неподељени, тако да се делови више поседују разумом него физички: и зато ако му је нешто стипулисано или је прибавио по неком другом основу, свима је прибавио у деловима у којима на њему имају власништво.*⁷³

Појам *недељива ствар*, ипак, постоји у римском праву, што потврђују следећи текстови:

D. 45. 1. 72pr. Ulp. lib. 20 ad ed. *Стипулације се не деле у оним стварима које не трпе поделу, на пример код права пута, пролаза, прогона стоке, довођења воде и других службености.*⁷⁴

⁷² *Inter eos, qui secundum unam ripam praedia habent, insula in flumine nata non pro indiviso communis fit, sed regionibus quoque divisis: quantum enim ante cuiusque eorum ripam est, tantum, veluti linea in directum per insulam transducta, quisque eorum in ea habebit certis regionibus.*

⁷³ *Servus communis sic omnium est non quasi singulorum totus, sed pro partibus utique indivisis, ut intellectu magis partes habeant quam corpore: et ideo si quid stipulatur vel quaqua alia ratione acquirit, omnibus acquirit pro parte, qua dominium in eo habent.*

⁷⁴ *Stipulationes non dividuntur earum rerum, quae divisionem non recipiunt, veluti viae itineris actus aquae ductus ceterarumque servitutum.*

D. 35. 2. 80. 1. Gai. lib. 3 ad leg. ad ed. praet. *Неки легати не трпе поделу, као што легат пута, пролаза или прогона стоке: никада, наиме, таква ствар не може припадати у делу.*⁷⁵

Пада одмах у очи да ствари „које не трпе поделу“, набројене у овим текстовима, нису телесне, већ су бестелесне. Римски правници, наиме, под појам *недељива ствар* подводе један узан круг права која су као објекат правног односа увек недељива. У питању су одређене службености. Не може се, на пример, купити, поклонити или оставити као легат једна петина права пролаза преко одређеног земљишта, јер је природа тог права таква да оно или постоји у целини или га уопште нема.

Римски правници међу недељивим стварима не помињу море, морску обалу и воду која тече, иако су и то недељиве ствари. Море и вода у реци су по природи ствари недељиви, али морска обала би се могла делити. Све то правници не сврставају у недељиве ствари због тога што те ствари као *res communes omnium* не могу бити присвојене, па се питање њихове дељивости са становишта права и не поставља.

Да закључимо. И схватање о недељивој ствари потврђује да римска доктрина о стварима не пресликава материјални свет који окружује човека. У тој доктрини нема поделе ствари на дељиве и недељиве која полази од физичке дељивости телесне ствари, а појам *недељива ствар* уопште се не односи на телесне ствари.

ПОТРОШНА СТВАР (*RES QUAE USU CONSUMATUR*). У римским правним текстовима не налазимо поделу ствари на потрошне и непотрошне. Та подела је у савремена права дошла преко средњовековних анализа римских текстова. Римски правници користе само израз „потрошне ствари“: *res quae usu consumuntur (tolluntur)*, *res quae in abusu sunt (continentur)*. Тако у следећем Улпијановом тексту о плодоуживању читамо:

D. 7. 5. 5. 1. Ulp. lib. 18 ad Sab. *Ако је легирано плодоуживање новца или других ствари које се састоје од потрошног, а није коришћено јемство, треба да размотримо да ли се по престанку плодоуживања кондицијом може потраживати новац или друге потрошне ствари.*⁷⁶

⁷⁵ *Quaedam legata divisionem non recipiunt, ut ecce legatum viae itineris actusve: ad nullum enim ea res pro parte potest pertinere.*

⁷⁶ *Si pecuniae sit usus fructus legatus vel aliarum rerum, quae in abusu consistunt, nec cautio*

Потрошне ствари нису могле бити предмет неких послова, на пример послуге: *Не може се дати на послугу оно што се употребом потроши, изузев за случај да се прима ради излагања и приказивања.*⁷⁷ Како се неке ствари доста брзо троше, али не и првом употребом, поставља се питање, шта је за римску доктрину заправо „потрошна ствар“. Текстови упућују на закључак да је потрошна ствар и оно што се употребом постепено троши ако се мора сматрати потрошним због правних резона – *ratione civili*. Тако је потрошна ствар и оно што ће бити потрошено током трајања одређеног правног односа. У Јустинијановим Институцијама као пример потрошне ствари која не може бити предмет плодуживања, уз вино, уље и жито наводи се и одело.⁷⁸ Правни резон је овде јасан. Уколико би се одело некеме дало на доживотно ношење свакако би било потрошено. И овде се види да подела ствари која има свој основ у физичким својствима ствари у правној елаборацији добија и своје специфично правно значење.

ПЛОД (FRUCTUS). Римска правна наука је изградила и појам плода. У Јустинијановим Институцијама налазимо, на пример, овај текст: *Она ствар која у природи не постоји ваљано се легира ако ће постојати у будућности, на пример плодови који ће родити на неком земљишту, или оно што буде рођено од неке робиње.*⁷⁹ Под појам плода правна наука не подводи само оно што се у природи јавља као плод, већ и остало што се из природе узима човековом активношћу. Паул каже:

D. 50. 16. 77. Paul. lib. 49 ad ed. *Јулијан је писао да 'плодом' треба називати приход, не само воће или оно што је у махуни, већ уистину и оно што се стиче од вина, посечене шуме, кречане, каменолома.*⁸⁰

interveniat, videndum, finito usu fructu an pecunia quae data sit, vel ceterae res, qui in assumptione sunt, condici possint.

⁷⁷ D. 13. 6. 3. 6. Ulp. lib. 28 ad ed. *Non potest commodari id quod usu consumitur, nisi forte ad pompam vel ostentationem quis accipiat.*

⁷⁸ I. 2. 4. 2. *Дакле, плодуживање се установљава не само на земљи и зградама, већ и на робовима и товарним животињама и другим стварима осим оних које се самом употребом потроше, јер оне по природи ствари и правном резону не омогућавају плодуживање. (Constituitur autem usus fructus non tantum in fundo et aedibus, verum etiam in servis et iumentis ceterisque rebus exceptis his quae ipso usu consumuntur: nam eae neque naturali ratione neque civili recipiunt usum fructum, quo numero sunt vinum oleum frumentum vestimentum.)*

⁷⁹ I. 2. 20. 7. *Ea quoque res, quae in rerum natura non est, si modo futura est, recte legatur, veluti fructus qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.*

⁸⁰ *'Frugem' pro reditu appellari, non solum frumentis aut leguminibus, verum et ex vino, silvis caeduis, cretifodinis, lapidicinis capitur, Iulianus scribit.* Плодом се сматра и приход од улова птица, дивљих животиња и риболова: D. 7. 1. 9. 5. Ulp. lib. 70 ad Sab.

У Јустинијановим Институцијама читамо: *У плод стоке рачуна се дакако приплод али и млеко и кожа и вуна.*⁸¹ У наведеним примерима сматра се плодом и оно што исцрпљује ствар (камен из каменолома), па и оно што настаје уништењем ствари (кожа животиње). Плодом се сматрају и камате: *Камате имају значај плодова и зато је исправно да их не треба одвајати од плодова.*⁸² Широко одређење појма *плод* било је у функцији низа правних института, на пример плодоуживања, и разних правних правила, на пример, оног да тужени који је изгубио својински спор дугује и плодове ствари.

Правна наука је делила природне плодове на неодвојене, оне који још „висе“ (*pendentes*) и одвојене (*separati*), затим на оне већ сабране човековом активношћу (*percepti*) и оне које тек треба сабрати у одређеном времену (*percipiendi*), потом на оне који постоје (*extantes*) и већ потрошене (*consumpti*). И овде се не ради о подели самих плодова по њиховим својствима, јер је реч увек о истим плодовима, него о њиховом квалификовању по основу неких правно релевантних чињеница, факата за које право везује одређене правне последице.

И код појма *плод* се јасно види да правна наука полази од својих мерила и циљева, а не од онога што се у природи опажа.

ПРИПАДАК (*CORPUS ACCESSURUM*). Римска правна наука је изградила и појам *припадак*. То је ствар која прати правну судбину неке друге ствари. Гај каже:

D. 33. 8. 2. Gai. lib. 18 ad ed. *Наиме, (ствари) које имају положај припатка престају да постоје ако главне ствари буду нестале.*⁸³

Положај припатка има све оно што је као такво назначено у неком правном односу, а не само оно што у природи прати одређену ствар:

D. 21. 1. 33pr. Ulp. lib. 1 ad ed. edil. *Помпоније је рекао да постоји ваљани основ уколико се у целини преда оно за шта је у продаји речено да постоји као припадак, јер дугује се испуњење онога што је припало уз главно.*⁸⁴

⁸¹ I. 2. 1. 37. *In pecudum fructu etiam fetus est, sicuti lac et pilus et lana...*

⁸² D. 22. 1. 34. Ulp. lib. 50 ad ed. *Usurae vicem fructuum optinent et merito non debent a fructibus separari.*

⁸³ *Nam quae accessionum locum optinent, extinguuntur, cum principales res peremptae fuerint.*

⁸⁴ *...Pomponius ait iustam causam esse, ut quod in venditione accessurum esse dictum est tam integrum praestetur, quam illud praestari debuit quod principaliter venit.*

То значи да правни појам *припадак* не изражава увек и неку функционалну везу међу стварима. Шта више, правна наука некада не сматра припатком ни оно што је очигледно функционално повезано. Тако оруђа на одређеном имању нису припадак земље, а покућство није припадак куће: *Са легираним земљиштем постојеће оруђе не следи легат, изузев ако је то посебно назначено. Дакако и са легатом куће ни алат ни покућство не следи легат на други начин изузев ако од стране тестатора буде поименично назначен.*⁸⁵ У наведеним примерима већи значај је дат вредности ствари него њиховој функционалној повезаности.

Припадак може бити како телесна тако и бестелесна ствар, па и део имовине. Бестелесна ствар, што значи право, јавља се као припадак у овој ситуацији коју описује Помпоније: *Ако сам ти продао земљиште и рекао да је припадак том земљишту службеност пролаза, у сваком случају бићу везан и службеношћу пролаза, јер сам код обе ствари обавезан као исти продавац.*⁸⁶ Део имовине има карактер припатка у овом случају: *Роб је легиран са пекулијумом (заједно са имовином која му је била дата на управљање – А. М.), па је (пре оставиочеве смрти – А. М.) отуђен или је ослобођен или је умро, са легатом нестаје и пекулијум.*⁸⁷

Када је реч о римском схватању припатка треба подвући две ствари. Да су странке приликом закључивања правних послова могле слободно одређивати шта ће се сматрати припатком и да право није сматрало неку ствар припатком само због тога што је она у функционалној вези са другом. То показује да римска правна доктрина у обликовању овог појма није водила рачуна само о ономе ште се опажа у природи, већ је полазила и од правних резона и начела, на пример оног о слободи уговарања.

⁸⁵ D. 33. 10. 14. Callistr. lib. 3 de cognit. *Fundo legato instrumentum eius non aliter legato cedit, nisi specialiter id expressum sit: nam et domo legata neque instrumentum eius neque supellex aliter legato cedit, quam si id ipsum nominatim expressum a testatore fuerit.*

⁸⁶ D. 19. 1. 6. 6. Pomp. lib. 9 ad Sab. *...si fundum tibi vendidero et ei fundo iter accessurum dixero, omnimodo tenebor itineris nomine, quia utriusque rei quasi unus venditor obligatus sum.*

⁸⁷ D. 33. 8. 1. Paul. lib. 4 ad Sab. *Servo legato cum peculio et alienato vel manumisso vel mortuo legatum etiam peculii exstinguitur.*

6. Значење појма „ствар“ у римској правној доктрини

Свака наука користи себи својствен метод када истражује појаве којима се бави и полази од сопствених потреба када их дефинише. Због тога ће хемија, физика, економија и право различито дефинисати исту ствар. Наука у суштини не дефинише шта нека појава јесте сама по себи, већ каквом је она сматра у светлу сопствене логике. То се односи и на правну науку и појам *ствар* који смо разматрали. Правна наука не дефинише различите појмове који се односе на ствари да би показала какве оне јесу у природи, већ да би тако утврђеним појмовима, као инструментима, постигла оно што је замишљено као циљ права. Због тога се правни појмови који се односе на ствари увек не подударају са реалним светом ствари. Да појавни облици и физичка својства ствари пресудно не утичу на правне квалификације римског права показали смо на бројним примерима у претходним анализама.

Римске класификације ствари и појмови који се односе на ствари дају елементе за извођење одређених закључака о најширем правнотехничком значењу појма *ствар* у римском праву. Римска доктрина је у обликовању тог појма пошла од онога са чиме се човек сусреће у природи која га окружује. Појам обухвата и ваздух и море и храм посвећен божанству и земљу и зграду и грло стоке... Укључен је и онај део природе над којим човек нема и не може имати никакву физичку власт какво је, на пример, море. Шта више, према римској доктрини ствар је и оно што човек не сме подврћи својој власти или претворити у приватну својину због установљених правних правила. Примери за то су морска и речна обала. Да би неки део природе био ствар било је, дакле, по римском схватању довољно да је човеку доступан, да га човек може користити, а није било нужно и да је у његовој власти и да га сме присвојити.

Ваздух, море и вода која тече реком јесу ствари по римском схватању, а немају новчани израз по својој природи. Вредност ствари намењених религији би се могла исказати у новцу, али се оне не могу процењивати по правилима права.⁸⁸ То значи да за римске правнике *ствар* по дефиницији није и економско добро. У појам није уграђен економски критеријум. То Паул изричито каже:

⁸⁸ D. 1. 8. 9. 5. Ulp. lib. 68 ad ed. *Res sacra non recipit aestimationem*. Види и Јустинијанову конституцију у нап. 19.

D. 50. 16. 5 Paul. lib. 2 ad ed. 'Ствар' је шири назив него 'новац' јер укључује и то што постоји ван онога што је убројено у нашу имовину, будући да је у новчаном значењу које се односи на оно што постоји у нашој имовини.⁸⁹

Дакле, за римске правнике ствар у најширем правнотехничком значењу речи није део природе у човековој власти чија се вредност може исказати у новцу.

Римска правна наука је изградила и праву примерено схватање о томе шта се подразумева под засебном ствари. Није пошла од идеје да је то препознатљиви део природе, већ од идеје да је ствар оно што право сматра целином. *Целина* је појам примерен праву. Еластичан је и не подудара се увек са оним што се у природи опажа као физичка целина. Правна наука је сматрала целином и сложене телесне ствари, па и оне које се састоје из самосталних делова. Помпоније као пример за ово друго наводи крдо стоке. Будући да је крдо једна целина оно је са становишта права ствар и као такво може бити купљено, поклоњено и сл. Али ако треће лице подигне својинску тужбу и захтева само једну животињу из тог крда она у том правном односу постаје целина, а тиме и засебна ствар у правнотехничком значењу те речи.

Узимајући у обзир напред речено, као и Гајеву опаску да су телесне ствари оне које се могу дотаћи, следећа дефиниција би изражавала схватање римске правне доктрине о томе шта је телесна ствар: *телесна ствар је оно што човек може дотаћи и користити, а право сматра целином и предметом у правом уређеној вези међу људима.*⁹⁰

Римска доктрина је у својој елаборацији појма *ствар* пошла од онога што говори природни разум - ствар је оно што је телесно, што се опажа у материјалном свету који окружује човека, независно од тога да ли је то и у човековој власти и да ли је подложно његовом присвајању. Филозофску основу таквог поимања ствари класични правници налазе у идеји о природном праву. Марцијан изричито каже да су *res communes omnium* свима заједничке *по природном праву*. Постојање ствари које припадају свима и

⁸⁹ 'Rei' appellatio latior est quam 'pecuniae', quia etiam ea, quae extra computationem patrimonii nostri sunt, continet, cum pecuniae significatio ad ea referatur, quae in patrimonio sunt.

⁹⁰ За оно што ми данас називамо "правни однос" римски правници имају израз "правна веза" – *vinculum iuris*. Налазимо га у дефиницији облигације у Јустинијановим Институцијама: 3. 13pr. *obligatio est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur aliquius solvenda rei secundum nostrae civitatis iura.*

нису предмет приватне својине у складу је са учењем класичних правника да различити облици својине, па и приватна, нису институти природног права него јус генцијума.⁹¹

Доктрина се у свом одређењу појма *ствар* није зауставила на ономе што говори прост разум. Појам је проширила и на оно што се не може дотаћи, на нека права. У позадини је стајао развој робноновчаних односа и права у целини. Када је створен појам *имовина* у њега је у амбијенту робноновчане привреде морало бити укључено све што има новчани израз, па и права имовинског карактера: Хермогенијан каже:

D. 50. 16. 222. Hermog. lib. 2 iur. epit. У називу 'новац' није само избројани новац, већ су садржане све ствари, како непокретне тако и покретне, како телесне тако и права.⁹²

Тако је настао појам *бестелесна ствар* а општи правни појам *ствар* доживео је суштинску промену. Стварима које имају материјални супстрат придато је и оно што се не може дотаћи, разна права: потраживање, дуговање, залога, службеност, наслеђе итд. Чак и парница која се води, уколико уђе у оставинску масу постаје ствар.⁹³ Ово ново, шире, одређење појма показује да је правна наука достигла зрелост која јој је омогућила да сопственим научним методом дефинише *ствар* на начин који је примерен праву.

Правна наука је и бестелесну ствар схватала као одређену целину, дакле, опет на начин који је примерен праву. Целина, тј. једна бестелесна ствар, може бити само једно право, на пример, потраживање које је пренето новом повериоцу, али целину може чинити и више различитих права, стварних и облигационих. Такав је случај са заоставштином, имовином под хипотеком и др. Ту поједина права и терети чине целину али нису и део у правнотехничком смислу те речи, као што то није ни поједна животиња у оквиру стада које је телесна ствар. Део заоставштине, хипотековане

⁹¹ Међу стварима којих нема у природном праву, а преузете су из јус генцијума према Хермогенијану су, на пример, и ратови, разликовања народа и држава. Види: D. 1. 1. 5. Hermog. lib. 1 iuris epit.

⁹² *'Pecuniae' nomine non solum numerata pecunia, sed omnes res tam soli quam mobiles, tam corpora quam iura continentur.* Латинска терминологија лепо отсликава повезаност права са развојем римског друштва. У најстаријем периоду сточарство је било основна привредна активност па је стока, *pecus*, била и средство размене. Када је уведен новац из речи *pecus* изведен је термин *pecunia* – новац, а када је створен правни појам „имовина“ означен је истим термином који је коришћен за новац – *pecunia*.

⁹³ D. 50. 16. 23. Ulp. 14 ad ed. Називом 'ствар' обухваћене су и парнице (*causae*) и права (*iura*). (*'Rei' appellatione et causae et iura continentur.*)

имовине и сл. је квота која припада неком од санаследника, хипотекарних поверилаца и сл. И овде, као и код телесних ствари, свако од тих права/обавеза/терета које се налази у имовинској маси која је под одређеним правним режимом може постати посебна целина, посебна ствар, уколико постане предмет посебног правног односа. То ће се догодити, на пример, када треће лице утужи потраживање које је имало према оставиоцу или тражи издвајање своје ствари из хипотекованих добара.

Полазећи од наведеног и Гајеве напомене да су бестелесне ствари оне које се не могу дотаћи, следећа дефиниција одговара поимању бестелесне ствари у римској правној доктрини: *бестелесна ствар је право/обавеза/терет исказив у новцу који право сматра целином и предметом у правом уређеној вези међу људима.*

*Antun Malenica, Ph.D., Full Professor
Novi Sad Faculty of Law*

Classification of Things and the Concept of a ‘Thing’ in the Roman Legal Doctrine⁹⁴

Abstract

Sources that have been preserved do not contain a definition of one of the most important Roman legal concepts, which is the ‘thing’. The author examines what the Roman legal science understood this concept to be. Various meanings of the term *res* and *corpus* are analyzed, classifications of things in Roman legal textbooks (Gaius’ Institutes, Justinian’s Institutes, fragments of Marcian’s Institutes), texts of Roman jurists in which the division of things is mentioned, as well as those concepts that reflect the specific legal nature of the thing. The author finds that the Roman legal science classified things in various ways, while, in the shaping of these legal concepts, always paid due regard to the legal logic and the goal that was to be attained through the law. For this reason, the manifested forms and physical attributes of the thing do not decisively influence the legal qualification. This is clearly seen where legal science determines what is an entirety, i.e. what a corporeal or incorporeal *res* is. In legal science, an entirety is not only a physical entirety or one patrimonial right, but also something that consists physically separate parts (e.g. *corpus ex distantibus*) or more different rights (e.g. *corpus patrimonii*).

The author analyzes in detail the concepts of *res corporalis* and *res incorporealis*. He finds that in Roman legal science, under the concept of a ‘corporeal thing’, are not only segments of nature over which man holds power, which he can own and the value of which can be estimated in money. In order for something to be considered a corporeal thing, it was sufficient a corporeal substratum available to man which man could use. According to the Roman conception, the sea is, for example, an object. The author finds that in Roman

⁹⁴ In this text the author presents the first results of research work done on the Project entitled *Roman Doctrine on the Concept of the Thing*.

legal science the following definition fits the conception of a corporeal thing: *a corporeal thing is something that man can touch, which under the law is considered an entirety and the subject-matter of a legally ordered tie between people.* As for the concept of an 'incorporeal thing', it is concluded that under this concept legal science designated patrimonial rights that were the subject-matter of a certain legal tie. This concept could include different legal content. An incorporeal *res* could be just one right, for example, a debt-claim that has been transferred to a new creditor, but an entirety, i.e. a single thing, can be comprised of various different rights, property and obligational, as is the case with an inheritance, mortgaged property, etc. Here as well, much like with corporeal things (objects) which are comprised of physically separated segments, each right/duty/charge encompassed by an incorporeal thing can become a separate entirety, a separate *res*, if it becomes the subject-matter of a legal tie. This can happen if, for example, when a third person claims a certain debt from inheritance or requests the separation of his/her thing from a mortgaged estate. The author find that in Roman legal science the following definition fits the conception of an incorporeal thing: *an incorporeal thing is a right/duty/charge estimated in money which under the law is considered an entirety and the subject-matter of a legally ordered tie (relationship) between people.*